אִיבָּעֵי לָךְ לְאַתּוֹיֵי בְּדָוְלָא – צריך היית להביא מים בדלי מהנהר הגדול להשקות את השדה. וכיון שיש לו אפשרות להשקות את השדה אינו יכול לנכות מדמי החכירה.

מבררת הגמרא באיזה אופן שנינו המשניות בפרק זה: אָמַר רַב פָּפָּא הָנֵי תְּרֵיתֵי מַתְנִיתָא קַמַּיְיתָא – שתי המשניות הראשונות בפרק זה מַשְׁכַּחַת לָהּ בֵּין בְּחַכְרְנוּתָא בֵּין בְּקַבָּלָנוּתָא – נאמרו בין בחכירות ובין בקבלנות [–אריסות], אבל המשניות ששנינו מִכָּאן וְאֵילָךְ דְּאִיתָא בְּקַבָּלָנוּתָא לֵיתָא בְּחַכְרְנוּתָא וְדְאִיתָא בְּחַכְרְנוּתָא לֵיתָא בְּקַבָּלָנוּתָא – משנה שיש לפרשה בקבלנות אין לפרשה גם בחכירות, ומשנה שיש לפרשה בחכירות אין לפרשה גם בקבלנות: שנינו במשנה: אִם אָמַר לוֹ חֲכוֹר לִי שְׂדֵה בֵּית הַשַּׁלְחִין זֶה [וְכוּ'] ויבש המעין מנכה לו מן חכורו:

מקשה הגמרא: וְאַמַּאי – מדוע מנכה לו ואין משלם לו את כל מה שהתנו שישלם, לֵימָא לֵיהּ שָׁמָּא בְּעַלְמָא אָמְרִי לָךְ – שיאמר בעל השדה לחוכר, כוונתי היתה להחכיר את שדה זו שנקראת בשם 'שדה בית השלחין', אך לא נתכוונתי להחכיר שדה עם מעין, ולא העליתי את דמי החכירה בעבור זאת, ולכן אף שיבש המעין אין לך לנכות מדמי החכירה.

ומביאה הגמרא ראיה שאפשר לטעון כן: מִי לָא תַּנְיָא – האם לא שנינו בברייתא, הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ בֵּית כּוֹר עָפָר – קרקע בשיעור שאפשר לזרוע בה כור של תבואה אֲנִי מוֹכֵר לְךָ, הדין הוא אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ אֶלָּא רק שיעור שאפשר לזרוע לָךְ – חצי כור, הַגִּיעוֹ – נתקיים המקח ואין זה מקח טעות, והטעם שלֹא מָכַר לוֹ אֶלָּא שָׁמָּא – שלא התכוין למכור לו אלא קרקע שנקראת בשם 'בית כור'. ומוסיפה הברייתא, וְהוּא – דין זה נאמר רק באופן דִּמְתָקְרֵי בֵּית כּוֹר – שאכן קרקע זו נקראת בשם 'בית כור'.

וכן האומר לחבירו כַּרְמָא אֲנִי מוֹכֵר לְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ גְּפָנִים כלל, מכל מקום הַגִּיעוֹ – נתקיים המקח ואין זה מקח טעות, והטעם הוא משום שֶׁלֹּא מָכַר לוֹ אֶלָּא שָׁמָּא – שלא התכוין למכור לו אלא קרקע שנקראת בשם 'כרם'. וְהוּא – דין זה נאמר רק באופן דִּמְתָקְרֵי כַּרְמָא – שאכן קרקע זו נקראת בשם 'כרם'.

וכן האומר לחבירו פַּרְדֵּס אֲנִי מוֹכֵר לְךָ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ רִמּוֹנִים ואינו ראוי לפרדס, הַגִּיעוֹ – נתקיים המקח ואינו מקח טעות, והטעם הוא שֶׁלֹּא מָכַר לוֹ אֶלָּא שָׁמָּא – שלא התכוין למכור לו אלא קרקע שנקראת בשם 'פרדס'. וְהוּא דִּמְתָקְרֵי פַּרְדֵּסָא – שאכן קרקע זו נקראת 'פרדס'.

אַלְמָא אָמַר לֵיהּ שָׁמָּא בְּעַלְמָא אָמְרִי לָךְ – מדברי הברייתא מוכח שאף שאמר המוכר 'בית כור', יכול הוא לטעון שהתכוין למכור קרקע שרק שמה הוא כך אבל היא עצמה אינה כזו, ואם כן בנידון של משנתינו הָכָא נַמִּי נֵימָא לֵיהּ שָׁמָּא בְּעַלְמָא אָמְרִי לָךְ – יאמר המחכיר לחוכר התכוונתי להחכיר לך את הקרקע שנקראת בשם בית השלחין, ולא שדה עם מעין, ולכן אף שיבש המעין אין לך לנכות מדמי החכירה.

מתרצת הגמרא: אָמַר שְׁמוּאֵל לָא קַשְׁיָא הָא – מה שהוכחת מהברייתא שיכול לומר לו 'שמא בעלמא אמרי לך', היינו באופן דְּאָמַר לֵיהּ מַחְכִּיר לְחוֹכֵר שמחכיר לו בית השלחין, הָא – ודין זה השנוי במשנתינו שאם יבש המעין מנכה לו מחכירותו מדובר דְּאָמַר לֵיהּ חוֹכֵר לְמַחְכִּיר שרצונו לחכור בית השלחין. והחילוק הוא, שבאופן שאָמַר לֵיהּ מַחְכִּיר לְחוֹכֵר, אין כוונתו להקפיד, אלא שָׁמָּא בְּעַלְמָא אָמַר לֵיהּ, דהיינו שנקראת הקרקע 'בית השלחין', ולא בגלל המעין שבה, אבל באופן שאָמַר לֵיהּ חוֹכֵר לְמַחְכִּיר שרצונו בבית השלחין, קְפֵידָא – ודאי מקפיד הוא שתהא שדה שיש בה מעין, שיותר קל להשקותה, ולכן במשנתינו ודאי שהמחכיר העלה את דמי החכירה מחמת שדרש החוכר דווקא שדה עם מעין, ולכן אם יבש המעין מנכה לו מחכירותו.

תירוץ נוסף: רָבִינָא אָמַר אִידִי וְאִידִי – זה וזה, כלומר בין הדין ששנינו במשנה שכשיבש המעין מנכה לו מחכירותו, ובין הדין שהוכחנו מהברייתא שיכול לומר לו 'שמא בעלמא אמרי לך', עוסקים באופן דְּאָמַר לֵיהּ מַחְכִּיר לְחוֹכֵר שמחכיר לו בית השלחין, אלא החילוק הוא שבמשנה מדויק מִדְּקָאָמַר זֶה מִכְּלַל דְּקָאֵי בְּגַוֵּהּ עֲסָקִינַן – מכך שאמר המחכיר 'בית השלחין זה' משמע שמדובר שהוא עומד בתוכה ומראה באצבעו על שדה זו, ואם כן בֵּית הַשַּׁלְחִין לָמָּה לֵיהּ לְמֵימַר – למה לו לפרש 'בית השלחין', והרי הוא עומד בתוכה וידוע על איזה שדה מדובר, אלא דְּקָאָמַר לֵיהּ בֵּית הַשַּׁלְחִין כִּדְרַבְיָימָא הַשְׁתָּא – מוכח שכוונתו שסיכום החכירות הוא באופן שהשדה תשאר בית השלחין עם מעין כמו שהיא כעת, ולכן אם יבש המעין מנכה לו, אבל בדין שהוכחנו מהברייתא שיכול לומר לו 'שמא בעלמא אמרי לך', היינו כשלא עמד בתוכה, ולכן אף שאמר 'שדה בית השלחין אני מחכיר לך' יכול לומר שמה שאמר 'בית השלחין' הוא כדי לברר את דבריו לאיזה שדה כוונתו ולכנותה בשמה, ולכן אף כשיבש המעין אינו מנכה לו:

משנה

משנה זו באה ללמדנו דין אריס ששינה מתנאי האריסות. הַמְקַבֵּל שָׂדֶה מֵחֲבֵירוֹ לעובדה באריסות וְהוֹצִיאָהּ – הניח את השדה בורה, שלא חרש ולא זרע אותה, ולכן לא גדל בשדה כלום, שָׁמִין אוֹתָהּ כַּמָּה הִיא רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת אילו היה עובדה, וְנוֹתֵן לוֹ האריס לבעל השדה לפי חלקו. והטעם שחייב לשלם לו, משום שֶׁכָּךְ כּוֹתֵב לוֹ בשטר האריסות' אִם אוֹבִיר וְלֹא אַעֲבִיד אֲשַׁלֵּם כְּמִיטְבָּא – אם אניח את השדה בורה ולא אעבוד אותה, אשלם כפי מה שראויה להוציא אם הייתי עובדה כראוי:

גמרא

הגמרא מבארת מדוע צריך לשלם את ההפרש במה שלא עשתה השדה: רַבִּי מֵאִיר הָיָה דּוֹרֵשׁ לְשׁוֹן חֲדִיוֹט – לשונות שנהגו ההדיוטות לכותבם בשטרות, היה רבי מאיר דורשם לפסוק הדין על פיהם. דְּתַנְיָא – וכמו ששנינו בברייתא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר אִם אוֹבִיר וְלֹא אַעֲבִיד אֲשַׁלֵּם כְּמִיטְבָּא, ומשום שנהגו לכתוב כך, ודורשים לשון הדיוט, אם הוברה ולא עבדה, משלם לו, כפי המיטב שהיתה ראויה לעשות.

הגמרא מביאה עוד תנאים שהיו דורשים לשון הדיוט: רַבִּי יְהוּדָה הָיָה דּוֹרֵשׁ לְשׁוֹן חֲדִיוֹט דְּתַנְיָא רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אָדָם מֵבִיא קָרְבָּן עָשִׁיר עַל אִשְׁתּוֹ – אשה החייבת להביא קרבן עולה ויורד, המשתנה לפי המביאו אם הוא עשיר או עני, אף שהיא עניה, חייב בעלה העשיר להביא לה קרבן כדין עשיר. וְכֵן כָּל קָרְבָּן וְקָרְבָּן שֶׁהִיא חַיֶּבֶת חייב בעלה להביא לה בהמה שתוכל להקריבה, שֶׁכָּךְ כּוֹתֵב לָהּ בכתובתה אַחֲרָיוּת דְּאִית לֵיהּ עֲלֵי מָן דְּרַמַת דְּנָא, דהיינו, שמקבל על עצמו אחריות על כל חובותיה, גם לאלו שקודם הנישואין, ומשום כך הוא מחוייב להביא לה את קרבנותיה כפי ממונו.

הגמרא מביאה עוד תנא הדורש לשון הדיוט: חִלֵּל הַזָּקֵן הָיָה דּוֹרֵשׁ לְשׁוֹן חֲדִיוֹט דְּתַנְיָא אֲנָשֵׁי אֲלֶכְסַנְדְּרִיָא שבמצרים חָיוּ מְקֻדָּשִׁין אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם וּבְשָׁעַת כְּנִיסָתָן לַחוּפָּה בָּאִין אֲחֵרִים וְחוֹטְפִים אוֹתָם מֵהֶן ונושאים אותן לעצמם, וּבְקֹשׁוּ חֲכָמִים לַעֲשׂוֹת בְּנֵיהֶם מַמְזֵרִים כדין הנולד מאשת איש שנבעלה לאחר. אָמַר לָהֶן – לאותם הבנים כשבאו לפני חִלֵּל הַזָּקֵן הֲבִיאוּ לִי כְּתוּבַּת אִמְּכֶם שכתבו לה ביום האירוסין. הֲבִיאוּ לוֹ כְּתוּבַּת אִמָּן וּמָצָא שֶׁכָּתוּב בָּהֶן לְכָשֶׁתְּכָנְסִי לַחוּפָּה הֲרֵי לִי לְאִינְתּוּ – תהיי לי לאשה, ומשום כך לֹא עָשׂוּ בְּנֵיהֶם מַמְזֵרִים כיון שהתברר שהקידושין היו בתנאי שתינשא, וכיון שנחטפה ולא נשאת לא חלו הקידושין ואינה אשת איש שנבעלה לאחר.

הגמרא מביאה עוד תנא הדורש לשון הדיוט: רַבִּי יְהוֹשָׁעַ בֶּן קָרְחָה הָיָה דּוֹרֵשׁ לְשׁוֹן חֲדִיוֹט דְּתַנְיָא רַבִּי יְהוֹשָׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר הַמַּלְוֶה אֶת חֲבֵירוֹ אם בא שליח בית דין לקחת משכון על ההלואה לֹא יִמְשְׁכָּנֶנּוּ – לא יטול ממנו משכון השוה יוֹתֵר מֵחוֹבוֹ, משום שאם המלוה מחזיר את המשכון ללוה, נהגו שֶׁכָּךְ כּוֹתֵב לוֹ הלווה

המשך בעמוד רסב

למלווה כאישור על החזרת המשכון, תַּשְׁלוּמְתָּא דְּאִית לָךְ עֲלֵי כָּל קָבֵל דִּידִי – התשלום שיש לך עלי הוא כנגד שווי המשכון, ומשום כך לא יקח משכון בשווי יותר מהחוב, כיון שאם יקח נמצא שהוא מודה שחייב יותר ממה שלוה.

מאחר שעסקה הגמרא בכתיבת נוסח זה בכתובה, באה לברר מדוע יש בו צורך, וסברה שכותבים כך כדי שאם ימות הלוה יוכל המלוה לגבות את המשכון מהיתומים, אפילו ששאר מטלטלים אינם נגבים מהיתומים.

ועל כך מקשה הגמרא, מַעֲמָא דְּכָתַב לֵיהּ הָכִי, לכן יכול המלוה לגבות את המשכון מן היתומים, הָא אִי לָא כָּתַב לֵיהּ הָכִי לָא קָנֵיָא – לא קנה המלוה את המשכון וממילא גם לא יוכל לגבותו מן היתומים. וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשָׁכְנוֹ וְהִשִּׁיכ לוֹ הַמַּשְׁכּוֹן שלאחר שגבה המלוה משכון מהלוה החזירו לה, וּלאחר מכן מֵת – הלוה שׁוֹמְטוֹ מֵעַל גַּבֵּי בָּנָיו – חוטפו מעם בניו את המשכון, אם כן מוכח שאף בלא כתיבת נוסח זה בשטר יכול המלוה לגבות את המשכון מהיתומים, ומדוע יש צורך בכתיבת נוסח זה.

מתרצת הגמרא: **אַהֲנֵי פְּתִיחָה לְגֵירָעוֹן** – הועילה כתיבת שטר זה, לענין אם נפתחו דמי המשכון על ידי תשמישו של הלוה. שאם לא היה מחייב עצמו בשטר, היה המלוה מפסיד את דמי הפחת, אך מכיון שכתב הלוה שמשעבד את כל נכסיו כנגד שויו של המשכון, יוכל המלוה להיפרע משאר נכסיו.

הגמרא מביאה תנא נוסף הדורש לשון הדיוט: **רַבִּי יוֹסֵי הָיָה דּוֹרֵשׁ לְשׁוֹן הֶדְיוֹט. דְּתַנְיָא רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ הכל לַעֲשׂוֹת את הִכְתּוּבָה כְּמִלְוֶה** – דהיינו, שהיו שָׂמִים את הנכסים שהבניסה האשה לבעלה מבית אביה כפי שויים האמיתי, ולפיכך אם נתאלמנה האשה או נתגרשה היתה גובה את כל הנכסים כפי הכתוב בשטר כתובתה, כשם שהמלוה גובה מן הלוה את כל הסכום הכתוב בשטר, אזי **גּוֹבָה** אף הבעל בשעת הנישואין נכסים אלו מאבי האשה **כְּמִלְוֶה**, שמאחר שנתחייב האב בשטר הכתובה ליתן נכסים אלו לחתנו, הרי זה כחוב המוטל עליו לפורעו.

אמנם במקום שנהגו **לִכְפּוֹל** – להעריך את שווי הנכסים שהבניסה האשה מבית אביה כפליים משויים האמיתי, כדי ליתן כבוד לאשה, אך אם נתאלמנה או נתגרשה לא היתה גובה אלא מחצית מן הכתוב, אזי אף הבעל **גּוֹבֶה** מחמיו בשעת הנישואין **מֶחֱצָה** משווי הנכסים הכתוב בכתובה, מאחר שהדבר ידוע שלא נתכוון ליתן לו את כל הכתוב בשטר.

נְהַרְדְּעָאֵי [–חכם הדר במקום ששמו 'נהרדיל'] **גָּבוּ תִּילְתָּא** – היה גובה מאבי הבת את כל מה שנכתב בכתובה, אף שהיה זה במקום שנהגו להעריך את הנכסים בכפליים משויים האמיתי.

מְרֵימַר מַגְבֵּי נְמֵי שְׁבָחָא – היה גובה מאבי הבת את כל מה שנכתב בכתובה, אף שהיה זה במקום שנהגו להעריך את הנכסים בכפליים משויים האמיתי.

אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְמְרֵימַר, וְהָתַנְיָא – והרי שנינו בברייתא שבמקום שנהגו **לִכְפּוֹל** אינו **גּוֹבֶה** החתן מחמיו אלא **מֶחֱצָה** מן הכתוב בשטר.

מתרצת הגמרא: **לֹא קַשְׁיָא, הָא** – מה שנהג מרימר לגבות את כל הכתוב בשטר, היינו במקום **דְּקָנֵי מִינֵּיהּ** – שנתחייב אבי הבת במעשה קנין על הכתוב בשטר, ובאופן כזה אפילו אם שָׁמוּ הנכסים ביותר משויים חייב הוא ליתן את הכל, **הָא** – מה ששנינו שבמקום שנהגו לכפול גובה מחצה, היינו **בִּדְלֹא קָנֵי מִינֵּיהּ** – שלא נתחייב על כך במעשה קנין.

רָבִינָא בשעה שהשיא את בתו הוה **מְשַׁבַּח וּכְתִיב לְכְרַתֵּיהּ** – היה כותב לה כפליים משווי הנכסים שנתן. **אָמְרוּ לֵיהּ, נָקְנֵי מִינֵּיהּ דְּמַר** – הבה נעשה קנין על התחייבות זו. **אָמַר לְהוּ, אִי מְקָנָא לֹא מִיכְפַּל אִי מִיכְפַּל לֹא מְקָנָא** – אם חפצים אתם בקנין לא אכפול בשטר הכתובה את שווי הנכסים, ואם חפצים אתם שאכפול, לא אעשה קנין על כך, מאחר שהמחייב עצמו בקנין צריך לשלם את כל הכתוב בכתובה, אף במקום שנהגו לכפול.

הגמרא מביאה מעשה הנוגע לענין זה של כפילת הנכסים בכתובה: **הָהוּא גַּבְרָא** – מעשה היה באדם הנוטה למות, **דְּאָמַר לְהוּ לְיוֹרְשָׁיו, הָבוּ לָהּ אַרְבַּע מָאָה זוּזֵי לִכְרֵתֵי בִּכְתּוּבָתָהּ** – תנו לבתי נדוניה בשווי ארבע מאות זוז בכתובתה. ובאותו מקום המנהג היה לכפול את שווי הנכסים הנתכב בכתובה.

שָׁלַח רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרַב אַוְיָא שאלה זו **לְקַמֵּיהּ דְּרַב אַשִׁי**, כיצד יש לפרש את כוונתו, האם נתכוין לומר תנו לה **אַרְבַּע מָאָה** זוז, **דְּאִינּוּן תְּמָנֵי מֵאָה** – וכתבו בכתובה כפליים, דהיינו שמונה מאות זוז, **אוֹ** שנתכוין לומר כתבו בכתובתה **אַרְבַּע מֵאָה זוּזֵי, דְּאִינּוּן מָאתָן** – אך אל תתנו לה אלא מאתיים זוז, שהרי הדרך ליתן רק מחצית מן הכתוב בשטר הכתובה.

אָמַר רַב אַשִׁי בתשובה לשאלה זו, **חָזְנָן** – יש לראות ולדקדק בדבריו, **אִי אָמַר 'תְּנוּ לָהּ אַרְבַּע מָאָה זוּזֵי** – 'תנו' לה ארבע מאות זוז, אזי יש לפרש את כוונתו שיתנו לה ארבע מאות זוז, **דְּאִינּוּן תְּמָנֵי מֵאָה** – ויכתבו בכתובה שמונה מאות. **וְאִי אָמַר 'כְּתוֹבוּ לָהּ אַרְבַּע מָאָה זוּזֵי** – 'כתבו' לה ארבע מאות זוז, אזי כוונתו שרק יכתבו כך בשטר הכתובה, **דְּאִינּוּן מָאתָן** – אך בפועל לא יתנו לה אלא את מחציתם, מאתיים זוז.

אִיכָּא דְּאָמְרִי – ויש אומרים בלשון אחר. **אָמַר רַב אַשִׁי חָזְנָן, אִי אָמַר** תנו ארבע מאות זוז **לִכְתּוּבָתָהּ**, אזי כוונתו שיתנו לה בפועל **אַרְבַּע מֵאָה זוּזֵי, דְּאִינּוּן תְּמָנֵי מֵאָה** – ויכתבו שמונה מאות. מאחר שתיבת 'לכתובתה' משמעותה לצורך גביית הכתובה. **וְאִי אָמַר** תנו לה ארבע מאות זוז **בִּכְתּוּבָתָהּ**, אזי כוונתו שיכתבו בשטר הכתובה **אַרְבַּע מֵאָה זוּזֵי, דְּאִינּוּן מָאתָן** – ולא יתנו בפועל אלא מאתיים.

הגמרא דוחה את דברי רב אשי: **וְלֹא הִיא** – אין הדין כן, אלא **לֹא שְׁנָא דְּאָמַר** תנו **לִכְתּוּבָתָהּ, וְלֹא שְׁנָא דְּאָמַר** תנו **בִּכְתּוּבָתָהּ**, בכל אופנים אלו כוונתו שיכתבו בכתובה **אַרְבַּע מֵאָה זוּזֵי, דְּאִינּוּן מָאתָן** – ולא יתנו לה בפועל אלא מאתיים, **עַד דְּאָמַר הֵבוּ לָהּ סְתָמָא** – עד שיאמר תנו לה ארבע מאות זוז בסתם, ולא יזכיר 'כתובה' כלל, בזה יש לפרש את כוונתו שיתנו לה בפועל ארבע מאות זוז ויכתבו שמונה מאות.

הגמרא שבה לעסוק בדיני אריס המוביר את השדה שקיבל: **הַהוּא נַבְרָא דְּקַבֵּל אַרְעָא מֵחַבְרֵיהּ** – שקיבל קרקע מחבירו באריסות, על מנת שיזרע בה ויחלוק עם הבעלים בגידולי השדה. וכדי שלא יחשוש בעל השדה שלא יעבוד בה בראוי, **אָמַר** לו האריס, **אִי מוֹבַרְנָא לָהּ** – אם אוביר את השדה, דהיינו שלא אזרע בה, **יָהֵיבְנָא לָךְ אַלְפָּא זוּזֵי** – אתן לך אלף זוז. לבסוף **אוֹבִיר תִּילְתָּא** – השאיר שליש מן השדה בורה, ולא זרע אלא בשני השלישים הנותרים. ומעתה יש לדון, האם חייב הוא לשלם עבור שליש זה שלא זרע.

אָמְרֵי נְהַרְדְּעֵי – אמרו בני ישיבת נהרדעא, **דִּינָא הוּא דְּיָהֵיב לֵיהּ** האריס לבעל השדה, **תִּלְתָּא מֵאָה וּתְלָתִין וּתִילְתָּא וְתִילְתָּא** – שלש מאות שלושים ושלוש זוזים, שהרי נתחייב ליתן אלף זוז אם יוביר את כל השדה, ומאחר שלא הוביר אלא שליש, עליו לשלם לו שליש מאלף זוז.

דעת החולק: **רָבָא אָמַר**, התחייבות זו של האריס לשלם לבעל השדה אם לא יזרענה **אַסְמַכְתָּא הִיא**, **וְהדין** הוא **דְּאַסְמַכְתָּא לֹא קָנְיָא**. דהיינו, כל התחייבות שמתחייב אדם לחבירו על תנאי, משום שסומך בדעתו שודאי יוכל לעמוד בקיום התנאי ולא יצטרך לשלם את התחייבותו, ולאחר מכן נאנס ולא השלים את תנאו, אין הוא חייב לשלם את התחייבותו, מאחר שלא נתכוין להתחייב באמת, אלא שהיה סבור שלא יגיע לידי תשלום ההתחייבות.

שואלת הגמרא: **וּלְרָבָא, מַאי שְׁנָא מֵהָא דְּתָנַן** במשנתינו, שהיה האריס כותב לבעל השדה, **אִם אוֹבִיר** את השדה, **וְלֹא אַעֲבִיד** – ולא אעבוד בה כראוי, **אֲשַׁלֵּם בְּמִיטְבָּא** – אשלם לך במיטב הפירות, והרי אף התחייבות זו אסמכתא היא, ומכל מקום חייב האריס לשלם אם לא קיים את תנאו.

משיבה הגמרא: **הָתָם** – במשנה, **לֹא קָא גָּזִים** – אין הוא מגזים בהתחייבותו, אלא מקבל על עצמו לשלם לבעלים כפי המגיע להם, שהרי הפסידם בזה שלא זרע את השדה, ולפיכך אין זו אסמכתא. **הָכָא** – במעשה זה, **כֵּיוָן דְּקָאָמַר מִילְתָא יְתֵירְתָּא** – מאחר שהוסיף דברים יתרים להתחייב בסכום הגדול בהרבה משווי פירות השדה, **גָּזְמָא בְּעָלְמָא הוּא דְּקָגָזִים** – מוכח מדבריו שלא נתכוין אלא להגזים, ולא להתחייב על כך באמת, מאחר שהיה סבור שיוכל לקיים את תנאו, ולפיכך יש בזה משום אסמכתא, ואין מחייבים אותו לשלם את התחייבותו.

הגמרא מביאה שני מעשים באריס ששינה מדעת הבעלים: **הַהוּא נַבְרָא דְּקַבֵּיל אַרְעָא לְשׁוּמְשָׁמֵי** – שקיבל קרקע באריסות על מנת לזרוע בה שומשמין, שהוא מין זרע היקר יותר מן החיטים, וזריעתו מכחישה את הקרקע יותר מזריעת חיטים. **זָרְעָהּ חִיטֵּי** – אך אותו אדם זרע חיטים ולא שומשמין, **וּלְבסוף עָבְדָא חִיטֵּי כְּשׁוּמְשָׁמֵי** – עשתה הקרקע חיטים בשווי שומשמין, מאחר שהצליחה זריעת החיטים, ואף התייקר מחירם, ונמצא שלא הפסיד בעל הבית מאומה, ואף הרויח בכך שלא הכחישה הקרקע כל כך.

סָבַר רַב כַּהֲנָא לְמֵימַר, דְּמִנְּגֵי לֵיהּ כַּחֲשָׁא דְּאַרְעָא – שיכול האריס

המשך בעמוד סו

לנכות לבעלים מחלקם מה שנשתכרו בכך שלא הכחישה הקרקע, ולא יטלו מן החיטים כפי שהיה ראוי להם ליטול מן השומשמין.

אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לְרַב כָּהֲנָא, אין הדין כן, אלא חייב האריס ליתן לבעל הבית כפי שקצבו ביניהם מתחילה, משום **דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי** – דרך בני אדם לומר, **כַּחֲשָׁא אַרְעָא וְלֹא לְבָחוּשׁ מָרָהּ** – שתכחיש האדמה ולא יכחישו בעליה. דהיינו, שבעל השדה מעדיף שיזרע האריס שומשמין המכחישים את הקרקע יותר מחיטים, ובלבד שלא יכחיש הוא ובני ביתו ברעב, על ידי שיטול עכשיו פחות ממה שהיה נוטל בזריעת שומשמין.

מעשה נוסף. **הַהוּא גַּבְרָא דְּקַבֵּיל אַרְעָא לְשׁוּמְשְׁמֵי** – שקיבל קרקע באריסות על מנת לזרוע בה שומשמין, **זַרְעָא חִיטֵּי** – זרע האריס חיטים ולא שומשמין, **וַעֲבָדָא חִיטֵּי טְפֵי מִן שׁוּמְשְׁמֵי** – ועשתה הקרקע חיטים השוים יותר משומשמין, מאחר שהצליחה זריעת החיטים מאד, ואף התייקר מחירם בשוק.

סָבַר רַבִּינָא לְמֵימַר, דְּיָהִיב **לֵיהּ שָׁבְחָא דִּבְנֵי בֵּינֵי** – שמוטל על בעל הקרקע ליתן לאריס לבדו את השבח שהשביחו החיטים יותר מן השומשמין, ולא יחלוק עמו בריווח זה, שהרי האריס הוא שגרם לשבח זה.

אָמַר לֵיהּ רַב אַחָא מְדַפְתִּי לְרָבִינָא, אָטוּ הוּא אַשְׁבַּח אַרְעָא לֹא אַשְׁבְּחָה – וכי רק האריס השביח והקרקע לא השביחה, הרי שניהם יחדיו גרמו לשבח זה, ולפיכך יש לאריס לחלוק אף בריווח זה עם בעל הקרקע.

הגמרא מביאה כמה הלכות בדיני ׳עיסקא׳, שאף בהם מצינו מחלוקת בין בני ישיבת נהרדעא לרבא: **אָמְרֵי נְהַרְדָּעֵי, הַאי עִיסְקָא** – אדם המקבל סחורה מחבירו על מנת להוליכה למקום שבו היא נמכרת ביוקר, ולחלוק עמו ברווחים, **פַּלְגָא מַלְוֶה וּפַלְגָא פְּקָדוֹן** – חצי מן הסחורה נידונת כהלואה, וממילא אחריות אונסיה מוטלת על המקבל, וחציה השני נידון כפקדון, ולפיכך אם אירע בו אונס מפסיד בעל הסחורה.

והטעם בזה הוא, **דְּעָבוּד רַבָּנָן מִילְתָא דְּנֵיחָא לֵיהּ לַלָּוֶה וְנֵיחָא לֵיהּ לַמַּלְוֶה** – תיקנו חכמים תקנה שתהא נוחה הן למלוה והן ללוה, שאילו היתה כל הסחורה נידונת כהלואה והיה מתחייב המקבל בכל אונסיה, לא היו מוצאים הבעלים אדם שיסכים לסחור בה, ואילו היתה כל הסחורה נידונת כפקדון והיה הפסד האונסים על הבעלים, לא היו חפצים למוסרה לאיש.

מוסיפים בני ישיבת נהרדעא ואומרים: **הַשְׁתָּא דְּאָמְרִינַן פַּלְגָא מַלְוֶה** – עתה לאחר שנתבאר שמחצית מן הסחורה נידונת כהלואה, **אִי בָּעֵי לְמִשְׁתֵּי בֵּיהּ שְׁכָרָא** – אם חפץ מקבל הסחורה לקנות בדמי חציה שיכר לשתות, דהיינו, להוציאה בהוצאות ביתו, **שַׁפִּיר דָּמֵי** – רשאי הוא לעשות זאת, שמאחר וחציה נידון עליו כהלואה רשאי הוא לעשות בו ככל אשר יחפוץ.

דעת החולק: **רָבָא אָמַר, לָהָכִי קָרוּ לֵיהּ עִיסְקָא** – לפיכך נקראת סחורה זו בשם ׳עיסקא׳ (ולא ׳הלואה׳), **דְּאָמַר לֵיהּ** בעל הסחורה למקבל, **כִּי יָהֲבִינָא לָךְ לְאִיעַסּוֹקֵי בֵּיהּ וְלֹא לְמִשְׁתֵּי בֵּיהּ שְׁכָרָא** – נתתי לך סחורה זו על מנת לעסוק בה ולהרויח, שמתוך שאתה מרויח בחלקך תטרח ותעסוק בה יפה, ונמצא שאף אני נשכר מכך, אך לא נתתיה לך כדי להוציאה בהוצאות ביתך.

הגמרא מביאה מחלוקת אם ניתן לגבות מעות עיסקא מיתומים: **אָמַר רַב אִידִי בַּר אָבִין, וְאִם מֵת** המקבל והסחורה קיימת ביד בניו, **נַעֲשֶׂה** חצי הממון שהיה מלוה **כְּמַטַּלְטְלֵי אֵצֶל בָּנָיו**, ואין הבעלים יכולים לגבותו מהם, שהרי מטלטלים של יתומים אינם משתעבדים לבעל חוב.

דעת החולק: **רָבָא אָמַר, לָהָכִי קָרוּ לֵיהּ עִיסְקָא** – לפיכך נקראת סחורה זו בשם ׳עיסקא׳, כדי שתהא קיימת תמיד לצורך עשיית עיסקאות, **דְּאִם מֵת** המקבל **לֹא יַעֲשֶׂה** חציה **כְּמַטַּלְטְלֵי אֵצֶל בָּנָיו**, שהרי הבעלים סומכים על כך שיוכלו לגבות את ממונם מסחורה זו אם ימות המקבל.

עוד בעניני עיסקא: **אָמַר רָבָא, חֲדָא עִיסְקָא וּתְרֵי שְׁטָרֵי פְּסִידָא דְּמַלְוֶה** – עיסקא אחת שמחלקים אותה וכותבים עליה שני שטרות, יש בכך הפסד למלוה. מאחר שבסתם עיסקא נוטלים הבעלים שליש ברווחים וחצי בהפסדים, ולפיכך, אם מחלקים עיסקא אחת לשני שטרות נמצא בעל הבית נפסד, שאם יהא ריווח בשטר אחד והפסד בשני יטול חלק בהפסד יותר מחלקו ברווחים, ואילו היה זה בשטר אחד, היה ההפסד יורד משיעור הריווח.

בגון, אם נתן אדם לחבירו שתי חבילות בגדים בשווי מנה על מנת לסחור בהם, והרויח המקבל באחת מהן חמשה עשר דינרים ובשניה הפסיד חמשה, אם היתה עיסקא זו בשטר אחד, אין מחשבים כל חבילה בפני עצמה, אלא מחשבים את התוצאה הסופית שיש בעיסקא זו ריווח של עשרה דינרים, ונוטל בעל הבית שליש מן הריווח שהוא שלש דינרים ושלישׁ. אמנם אם נתחלקה עיסקא זו לשני שטרות, נמצא, שבשטר אחד היה הפסד של חמשה דינרים, ומהם מפסיד בעל הבית מחצה, שנים וחצי דינרים, ואילו בשטר השני נוטל בעל הבית שליש מן הריווח של חמשה עשר דינרים, שהוא חמשה דינרים, ונמצא שבסופו של דבר לא נותר בידו אלא שנים וחצי דינרים.